

NOGAY TÜRKLERİ

Nogay Türkleri, günümüzde çeşitli bölgelerde dağınık olarak yaşamaktadırlar. Nogay Türkleri kuzey Kafkasya'da başlıca iki bölgeye yerleştirilmişlerdir¹:

1. Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'nde: Mineralovodsk'da (Kanglı awılında), Koçubeevsk'de (Karamurzinsk awılında) ve Stavropol ilinin Neftekum bölgesinde (öncelikle Açıkulak ve Kayasulin'de).

2. Dağıstan'ın kuzey bölgesinde: Nogay'da, Kizlyarsk'da ve Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'nin Şelkovsk yöresinde.

Astrahan, Kırım ve kısmen Dağıstan'daki (Hasav-Yurt ve Baba-Yurt) Nogay Türkleri, buldukları yerlerdeki çoğunluk halk arasında asimile olarak onların dillerini ve yazılarını kabul etmişlerdir². Nogay Türklerinin bugünkü nüfusu yaklaşık olarak 65.000 kişidir (Sovyetler Birliği 1982 yılı nüfus sayımı verilerine göre 53.762 kişi³).

Nogay Türklerinin adının Altın Ordu'da önemli bir yeri olan Nogay'dan geldiği fikri yaygındır. M. Kafalı, Cuci ulusunun en önemli kabilelerinden birisinin Mangıtlar olduğunu ve bu kabilenin Aşağı İdil havzasında ve Hazar denizi çevresinde oturduğunu belirttikten sonra, Mangıtların açıklanamayan sebeplerden dolayı Nogay diye anıldıklarını belirtmiş, bu adın Altın Ordu'nun kaderinde kırk sene kadar söz sahipliği yapan Emir Nogay veya Berdi Bek'in ölümünden sonra Sır-Derya boyunda han olan Tokay Timur neslinden Kara Nogay Han ile ilgisini tespit etmenin mümkün olmadığına işaret etmiştir⁴.

1299 veya 1300 yılında ölen Nogay'ın ölümünden iki yüz sene kadar bir süre geçtikten sonra Mangıtlara ad olması çok anlamlı görünmemektedir. Ayrıca Nogaylar arasında Emir Nogay hakkında herhangi bir hatıra da yaşamamaktadır⁵.

¹(Red.) Baskakov, N.A., (S.A. Kalmıkova, M.F. Saruyeva), *Grammatika nogayskogo yazıka , Fonetika i morfologiya*, Çerkessk 1973, s. 5.

²(Red.) Baskakov, N.A., (S.A. Kalmıkova, M.F. Saruyeva), a.g.e., s. 5.

³Tezcan, S., a.g.m., s. 14.

⁴Kafalı, M., *Altı Orda Hanlığının Kuruluş ve Yükseliş Devirleri*, İstanbul 1976, s. 41.

⁵Alpargu, M., "XVI. Yüzyılın Ortasında Nogay Türkleri ve Ordaları", *Emel* (1996), Sayı: 215, s. 28.

Altın Ordu tarihinde ilk olarak Berke devrinde (1257-1266) görülen Emir Nogay, han ailesiyle akrabalık bağları ve Berke Han'ın Hülagü'ye karşı yaptığı savaşlar sırasında birliklerini başarı ile yönetmesinden dolayı hızla yükselmiştir. Özellikle Mengü Timur zamanında nüfuzu iyice artan Emir Nogay, zamanla iktidarı eline almış, hanları istediği gibi değiştirebilme gücüne sahip olmuştur⁶. Ancak tahta geçirdiği Tokta Han tarafından yenilerek öldürülmüştür. Emir Nogay gibi Mangıt kabilesi beylerinden olan Edige Mirza 1391'de Aksak Timur'un seferinden önce Toktamış'tan kaçarak Timur'un hizmetine girmiş, zamanla Timur-Kutluk Han'ın koruyucusu sıfatı ile sivrilerek vaktiyle Nogay'ın oynadığı rolü üstlenmiştir⁷. Timur-Kutluk'un ölümünden sonra (1401) Şadi Bek Han'ı tahta çıkarmıştır. 1409'da Moskova'ya karşı büyük bir sefere çıkarak Rus knezini itaate mecbur kılan Edige Mirza, 1419'daki ölümüne kadar üç şehzadeyi daha Altın Ordu tahtına geçirmiştir. Bugün Nogay Türkleri arasında Emir Nogay ile ilgili herhangi bir hatıra yaşamamasına rağmen "Edige Destanı" yaygın bir biçimde tanınıp söylenmektedir. Osmanlı devrine ait Cenabî gibi bazı kaynaklar Nogayların atasının Edige olduğunu yazmışlardır. Bazı araştırmacılar Edige'nin adlarından birinin "Nogay" olabileceği fikrindedirler⁸.

Edige Mirza'nın ölümünden sonra onun vasiyeti üzerine oğlu Gazi sahip olduğu Mangıt yurdunun ilk hükümdarı oldu. Gazi bir çok boyu kendisine bağladı ve sınırlarını genişletti. Edige'nin diğer oğlu Nureddin kendisine kalan Yayık bölgesinde bulunuyordu. Nureddin 1430 yılında İdil'in batı kıyısındaki düzlükleri topraklarına kattı.

Polonyalı Mehowski'ye göre Nogay Ordası'nın nihaî olarak şekillenmesi Edige'nin torunu Vakkas zamanında olmuştur. Altın Orda'nın mirası üzerinde meydana gelen kavgalara Nogay yöneticileri de katılmış, Kırım Hanları ile mücadeleye başlamışlardır. Kırım Han'ı Muhammed Gerey Han'ın Astrahan'da öldürülüşünde ve Kırımın tahribinde Ağış ve Mamay adlı iki Nogay şehzadesinin büyük rolleri olmuştur⁹.

⁶Kurat, A.N., *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, 2. baskı, Ankara 1992, s. 129.

⁷Kurat, A.N., a.g.e., s. 140-141.

⁸Alpargu, M., a.g.m., s. 29. (Örnek olarak şu eser verilmiştir: B. Koçakayev, *Nogaysko-Russkie Otnoşeniya v XV-XVIII vv.*, Alma-Ata 1988, s. 19-21.).

⁹Alpargu, M., a.g.m., s. 32. (Kaynak: D. Kalmikov, *Nogaytsı* 1988, s. 22.)

Nogay uruğlarının yayıldıkları saha önceleri Azak denizinden başlayarak batıda Kabarda bölgesi ve Kuban vadisi, doğuda Aral denizi, güneyde Terek halicini sınır olarak kuzeyde Tümen şehri ve yöresi ile Kama yakınlarına kadar uzanıyordu.

1550'li yıllarda Nogay Orda'sının başına Yusuf Mirza geçti. Kardeşi İsmail Mirza onun liderliğini kabul etmeye yanaşmadı, fırsatçı ve Rusya'ya yaklaşmak siyaseti güden bir tutum sergiledi. Kazan Hanlığı'nın düşmesi ile önemli bir stratejik alan elde eden Rusya, çevresinde yeni bir güç alanı kurmak için Nogaylarla ilişki kurarak onları Osmanlı Devleti'nin nüfuz sahasından çıkarmayı denemiş, bir yandan da aralarına nifak sokarak hareketlerini kısıtlamak amacıyla İsmail Mirza'yı destekler görmüştür. 1555'de Yusuf Mirza'nın öldürülmesinden sonra bütün Nogay uruğlarına baş olacağını düşünen İsmail Mirza ile Yusuf Mirza'nın oğulları mücadeleye devam ettiler. İsmail Mirza'ya karşı olan uruğlar İdil'in batısına göç ederek Kırım Hanlığı himayesine girdiler. Kırım Hanı Devlet Gerey Han, bunlara Kuban boyu ve Azak çevrelerinde göç edecek bir saha gösterdi. "Küçük Nogay Ulusu" adı ile bilinen bu Nogay uruğları tamamen Kırım Hanları ve Osmanlı Devleti'nin izlediği siyasete uyarak Ruslara karşı savaşmışlardır. İdil nehrinin doğu tarafında kalan ve daha kalabalık olan Nogay uruğlarına "Büyük Nogay Ulusu" denildi. Böylece Nogaylar 1557-1558 arasında ikiye bölünmüş oldu. "Büyük Nogay Ulusu" İsmail Mirza yönetiminde iken daima Rus siyasetine göre hareket etmiştir¹⁰.

Doğudan gelen ve Türk kavimleri için bir afet halini alan Kalmuk saldırıları sonunda Nogaylar siyasî bir güç olmaktan çıktılar. XVIII.yy. boyunca devam eden Rus hücumları ile Nogay Türkleri iyice dağılıp parçalandı. Kuban boylarının Rusların eline geçmesinden sonra 1777 yılında buralarda bulunan Nogay Türkleri Yeynis şehri yakınlarında Suvorov'un kumanda ettiği Rus kuvvetleri tarafından büyük bir katliama maruz kaldılar¹¹. Sağ kalanlardan bir kısmı Osmanlı sahasına bir kısmı Tuna boylarına göçtü. Nogay Türkleri bugün yukarıda da söylendiği gibi Kuzey Kafkasya'da başlıca Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'nde ve Dağıstan'ın kuzeyinde yaşamaktadırlar.

---

¹⁰Kurat, A.N., a.g.e., s. 282-283.

¹¹Kurat, A.N., a.g.e., s. 289.